

Dit staat in het regeerakkoord 2021-2025

ANALYSE

TEKST Jelle van der Meer
FOTO'S ANP, Maarten Hartman, Tiva Pam

Op 17 maart kiezen we een nieuw parlement. Geloof de sceptici niet – dit doet ertoe. De machtsverhoudingen worden opnieuw bepaald. De eerste belangrijke actie van dat parlement is het aanstellen van een (in)formateur, en maanden later, na ongetwijfeld uitputtende onderhandelingen, volgt het aannemen van een regeerakkoord. Dat akkoord gaat vastleggen wat er de komende jaren aan beleid te verwachten is. Wij gaan hier niet in op de verkiezingsstrijd, dat doen andere media uitputtend. We kijken voorbij 17 maart en doen een voorspelling over hoe het regeerakkoord en dus het beleid eruit zal komen te zien. Gewaagd, maar niet onmogelijk. Hoe doen we dat? We maken een inschatting van de uitkomst van de verkiezingen, vervolgens van de mogelijke coalities die kunnen gaan regeren, en van die partijen leggen we de verkiezingsprogramma's naast elkaar en gaan we op zoek waarover ze het eens kunnen worden.

Concreet. Half februari zijn de polls vrij stabiel. De VVD wordt de grootste en krijgt het initiatief bij de formatie. Wat er dan gebeurt, is goed voorspelbaar. De VVD heeft met CDA, D66 en ChristenUnie vier jaar goed samengewerkt, ze zijn niet met ruzie uit elkaar gegaan en ze halen samen weer een meerderheid

(77-88 zetels). Om soepel te kunnen regeren, is ook een meerderheid in de Eerste Kamer gewenst en daarvoor komen PvdA en GroenLinks in beeld. Alle andere partijen vallen om uiteenlopende redenen af. PVV en FvD omdat ze worden uitgesloten door onder andere de VVD, de SP vanwege de inhoudelijke en culturele kloof met de VVD. Daarmee hebben we zes partijen die in een of andere combinatie de coalitie gaan vormen: meest waarschijnlijk de huidige vier, eventueel plus PvdA en/of GroenLinks. De programma's van die partijen hebben we vergeleken op de thema's die het meest relevant zijn voor de sociale sector: werk, verdeling, armoede, welzijn, zeggenschap, discriminatie. We concentreren ons op de (globale) overeenkomsten en schatten in hoe die in het regeerakkoord kunnen komen. Bij grote meningsverschillen doen we geen voorspelling over de uitkomst. Kortom: we blijven aan de veilige kant.

We beginnen met een meer algemene beschouwing over de grote lijn van de zes programma's. Daarna volgt per onderwerp een inkijkje van wat er in het regeerakkoord kan komen. Het is geen beoordeling daarvan; dit is geen kieswijzer. Maar het is natuurlijk mogelijk dat dit verhaal of een andere ontwikkeling uw keuze op 17 maart beïnvloedt en als vele anderen dat ook gebeurt, wordt alles anders.

Verkiezingsprogramma's:

op zoek naar een nieuwe rolverdeling van overheid, markt, burger

Terwijl de kritiek op de overheid luider klinkt dan ooit, bepleiten de zes meest waarschijnlijke kandidaten voor regeringsdeelname – VVD, CDA, D66, ChristenUnie, GroenLinks en PvdA – in hun programma een grotere rol voor de overheid; misschien wel omdat het geloof of het vertrouwen in de markt nog kleiner is.

De overheid voldoet niet aan de verwachtingen van burgers, aldus de (zelf)analyse van de zes partijen. Ze leggen de oorzaak hiervan bij bezuinigingen, efficiëntiezucht, controledrift en privatiseringen. Zelfs de VVD spreekt over 'doorgeschoten marktwerking'. Ze zoeken de oplossing in flink investeren, meer aandacht voor uitvoering (Belastingdienst, politie, IND, UWV heten nu 'uitvoeringsorganisaties') en publieke diensten weer terug de publieke sector in brengen, met name de zorg, zowel *care* als *cure*. Naast de zorg gaat de meeste aandacht – in woorden – uit naar huisvesting (bouwen!), klimaat (help!) en onderwijs (gelijke kansen). Alle partijen willen hervorming van de arbeidsmarkt (vaste baan) en het toeslagenstelsel, enkele het onderwijsstelsel (D66) of het belastingstelsel (ChristenUnie, GroenLinks). Uiteraard zijn er veel bezweringsformules als: regels schrappen, maatwerk, verantwoordelijkheid bij professionals, meer zeggenschap (als burger en als werkende). Maar deze keer ontbreekt dus de klassieker 'minder overheid'. Geld is even geen probleem, zo lijkt het, alle schroom is weg, begrotingsnormen tellen niet. Dat maakt het een stuk makkelijker om voor een grotere overheid te zijn. *Kritiek op de markt* is kritiek op een specifieke versie van het kapitalisme, namelijk de Angelsaksische, die slechts aandacht zou hebben voor de kortetermijnbelangen van de aandeelhouders ('sprinkhanen'). Zichtbaar in de uitwassen van de financiële sector en vooral de tech-sector waar bedrijven te veel marktmacht hebben veroverd ('algoritmes'), veel winst opstrijken en geen belasting betalen. Daartegen is een sterke overheid vereist, om de vrije markt te redden, ten behoeve van eerlijke concurrentie. 'De overheid als *marktmeester*', is de slogan, vooral in EU-verband. Tegenover het gescheld op multinationals, ook van de VVD, zijn er veel liefdesverklaringen voor het midden- en kleinbedrijf (en 'start-ups'), ook bij PvdA en GroenLinks.

Met zorg constateren alle partijen dat de groeiende welvaart van de afgelopen jaren niet is uitgekeerd in hogere lonen en dat tegelijk de *belastingdruk* op arbeid veel hoger is dan die op kapitaal. Toenemende ongelijkheid is het gevolg; niet alleen de onderkant, ook de midden-groepen zijn hiervan de dupe. De wens van correctie is breed gedeeld. De manier waarop verschilt.

Naast de overheid en de markt schuiven CDA en ChristenUnie en iets minder GroenLinks de *samenleving* naar voren, en dan niet de individuele burger maar zijn of haar verbanden. Lof is er voor wat de klassieke verbanden (verenigingen, het gezin) voor moois creëren, en er zijn grote verwachtingen van nieuwe verbanden die sociale en milieuproblemen gaan helpen oplossen – de coöperatie is *hot*. Burgerinitiatieven en *right to challenge*-achtige opties krijgen ook steun van D66 en PvdA, en daarmee is er een brede coalitie, al zijn de voorstellen niet erg uitgewerkt.

Werk en sociale bescherming

De groei van de welvaart kwam te weinig terecht bij de werkenden; banen zijn onzeker, de kwetsbaarheid is groot. Dat stellen alle partijen, en daar klinkt urgentie in door, ook bij de VVD. Het *minimum(jeugd)loon* moet omhoog; gezien de eensgezindheid daarover komt dat zeker in het regeerakkoord, maar met hoeveel zal nog flink wat strijd opleveren. Werk moet meer zekerheid gaan bieden, vinden allen, maar de precieze voorstellen verschillen. Het compromis dat het regeerakkoord gaat halen, maakt *flex duurder en vast goedkoper*. Er zal een nieuwe poging gedaan worden schijn-zzp'ers te onderscheiden van echte zzp'ers, met de bedoeling die eerste groep in vaste dienst te krijgen. Honderd procent zeker is dat er een *collectieve verplichte basisverzekering voor arbeidsongeschiktheid* komt voor alle werkenden, dus ook voor zzp'ers. Het goede nieuws voor ouders is dat de kosten voor de *kinderopvang* omlaaggaan, misschien zelfs naar nul als PvdA en GroenLinks hun zin krijgen. Ook is er brede steun voor een verruiming van de *verlofregelingen* voor geboorte, ouderschap, mantelzorg en zelfs rouwverlof. Alle partijen pleiten voor een *leven-lang-leren-regeling*, over vorm en naam is verschil van mening – ontwikkelbudget, leerrecht,

leerrekening of scholingsrecht – maar het zou goed kunnen dat het er eindelijk toch eens van gaat komen. De eensgezindheid is weg als het over de *uitkeringen* gaat. Bij de VVD stijgt de *bijstand* niet mee met het minimumloon, het CDA zwijgt, D66 en ChristenUnie willen dat wel, PvdA en GroenLinks ook. Dat wordt een strijdpunt. Brede steun is er voor extra ruimte voor *bijverdienen in de bijstand*. De VVD wil de menselijke maat terug, maar de *tegenprestatie* moet blijven, CDA, D66 en ChristenUnie spreken zich daar niet over uit. Maar deze drie partijen willen wel afschaffing van de *kostendelersnorm*, dat maakt dus een kans, ook omdat PvdA en GroenLinks ervanaf willen. Alle partijen willen meer *persoonlijke begeleiding van werklozen* naar werk en op het werk. Echt spannend wordt het rond de *sociale werkvoorziening*; alle partijen minus VVD willen deze niet afbouwen maar juist ombouwen naar sociale ontwikkelbedrijven. Dezelfde brede steun is er ook voor de *basisbaan*, en al is het CDA wat voorzichtig, de kans is groot dat er op zijn minst geld komt voor (meer) experimenten.

Wijken en welzijn

Corona en de lockdown wierpen de burger terug op eigen huis, buurt en wijk. Dat was een ontdekking – de buurt is onze basis! Over het huis gaat het genoeg in de programma's, maar *buurt en wijk* moeten met een lampje gezocht worden. Voor zover er toch iets over in staat, is het vooral in combinatie met veiligheid. Alle zes gelezen programma's vragen om meer *wijkagenten* – als die niet in het regeerakkoord komen, zijn we bedonderd. Die wijkagenten moeten met name ontsprende jongeren in het oog gaan houden; de VVD wil daarbij meer cameratoezicht, CDA heropvoeding, D66 jeugdwijkagenten, ChristenUnie samenwerking met zorg en welzijnswerk. 'Welzijnswerk' is een woord dat de programma's, behalve dat van de

ChristenUnie, niet heeft gehaald, evenmin als 'buurthuis' of 'maatschappelijk werker'; zelfs het 'wijkteam' haalt sporadisch de 800 pagina's aan politiek gedachtegoed. Wat is er wel? Behalve de VVD willen alle partijen de wettelijke vaste bijdrage voor de Wmo afschaffen en de gemeenten op dit punt meer autonomie geven, dus ook de vrijheid om voor een inkomensafhankelijke bijdrage te kiezen. Er is een gedeelde wens (van CDA, ChristenUnie, PvdA, GroenLinks) voor meer wijk samenwerking in de *eerstelijnszorg*. Om *sport en bewegen* te stimuleren, vinden de partijen de buurt een dankbaar aangrijpingspunt. Behoud van *buurtbibliotheken* krijgt veel steun. En er is een voorzichtig pleidooi om een impuls te geven aan de

stadsvernieuwing, waarbij de *woningcorporaties* weer voor op het toneel mogen staan: alle partijen minus VVD willen dat zij weer mogen investeren in leefbaarheid. Een coalitie lijkt voorts mogelijk voor vermindering of afschaffing van de *verhuurdersheffing*. De drie *decentralisaties* blijven als zodanig ongenoemd, wel is er aandacht voor de financiële problemen van veel *gemeenten* die mede door die decentralisaties zijn ontstaan. Alle partijen, uitgezonderd VVD, willen *meer middelen voor het gemeentefonds*; het moet gek lopen als dat het regeerakkoord niet haalt. Eenzelfde coalitie wil de gemeente meer ruimte geven om eigen belastingen te heffen. Dat zou een democratische doorbraak zijn.

Schulden, armoede en dakloosheid

De schuldhulp krijgt volop aandacht van alle partijen; het regent verbeteringsvoorstellen, over de kleinste details. Daar gaat zeker iets van in het regeerakkoord komen. Kansrijk zijn de plannen voor *versnelling van de toegang* en de *halvering van de saneringsperiode* (van drie naar anderhalf jaar). Veel voorstellen zijn er ook om schulden te voorkomen, maar die gaan alle kanten op. Dan is het moeilijk voorspellen welke het gaan halen. Voldoende steun lijkt er voor een maximum aan de *incassokosten* en aan de *boetes* voor te laat betalen. Als PvdA en GroenLinks gaan meeregeren dan is er kans op een verlaging van de *rente op kredieten* en een verbod op het *doorverkopen van schulden*. Bezorgdheid is er over de armoede.

Vandaar de steun van alle partijen voor een hoger minimum (jeugd)-loon, een hogere AOW en, uitzonderd de VVD, voor een hogere bijstand. Brede steun is er ook voor meer begeleiding van werklozen naar werk dan wel een basisbaan, en de aanpak van onderbetaald flexwerk. Het CDA wil zich vastleggen op een *halvering in vier jaar van het aantal kinderen dat in armoede opgroeit* (nu één op negen). Het zou stoer wezen als de coalitiepartijen dat overnemen als doel voor hun regeerperiode. De groeiende *dakloosheid* wordt gezien als een schandvlek, behalve door de VVD; althans die wijdt er geen woord aan. De voorstellen voor hulp zijn: tijdelijke, maar liever nog permanente woningen. Dat gaat zeker het coalitieakkoord halen, maar het zal moeilijk zijn

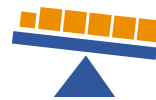
om te realiseren. De voorstellen ter *voorkoming van dakloosheid* zijn minder kansrijk: huisvestingsplicht voor gemeenten, afschaffen van de kostendelersnorm in de bijstand en de vier weken wachttijd voor jongeren in de bijstand. Allemaal uit de koker van ChristenUnie, en alleen als PvdA en GroenLinks meedoen, is er een kleine kans dat ze regeerbeleid worden.

VVD, CDA, D66, ChristenUnie, PvdA en GroenLinks zijn het eens over:

- hoger minimumloon
- werk minder flex, meer vast
- kinderopvang goedkoper
- multinationals meer belasten
- verbetering schuldhulp
- meer maatschappelijke zeggenschap
- toezicht op algoritmes
- meer wijkagenten

De VVD is op sociale onderwerpen vaak de uitzondering. Dat is niet verrassend, het is niet het thema waarop de partij zich profileert. Het is wel in tegenspraak met het beeld dat de VVD met haar verkiezingsprogramma naar links zijn opgeschoven. Dat is zeker het geval op onderdelen (minimumloon, aanpakken multinationals), maar niet over de hele linie; bovendien lijkt de afstand met de andere partijen even groot gebleven. Verrassend is misschien wel de grote eensgezindheid bij de andere vijf partijen, en dan weer vooral die tussen D66, ChristenUnie, PvdA en GroenLinks.

Vrijwel eensgezind spreken ze zich uit voor:

- meer geld voor gemeenten (VVD niet)
- afschaffing kostendelersnorm bijstand (VVD niet)
- afschaffing vaste eigen bijdrage Wmo (VVD niet)
- behoud sociale werkvoorziening (VVD niet)
- basisbaan (VVD niet)
- constitutionele toetsing (VVD niet)
- gelijke behandeling seksuele geaardheid en handicap in artikel 1 Grondwet (VVD niet)

Discriminatie en racisme

Black live matters resoneert in de onderzochte programma's.

Zonder uitzondering maken de partijen een expliciet statement tegen racisme en meer algemeen tegen discriminatie. Grote gebaren blijven daarna niet uit; D66 en GroenLinks willen een *nationaal coördinator discriminatiebestrijding*, de PvdA een staatscommissie *institutioneel racisme* en de ChristenUnie een *brede maatschappelijke coalitie tegen racisme*. Kleine kans echter dat iets hiervan het regeerakkoord gaat halen. De VVD en het CDA zoeken het liever in kleine gebaren. Bijvoorbeeld over de arbeidsmarkt: de VVD wil werkgevers verplichten om *sollicitanten* een eerlijke kans te geven, het CDA pleit voor anoniem solliciteren, en dat kan misschien tot een afspraak leiden. Een compromis is misschien ook mogelijk over de woningmarkt, waar beide partijen pleiten voor harder optreden tegen makelaars en verhuurders die discrimineren. Alle partijen willen de aangiftebereidheid vergroten. Alle partijen vinden dat de *politie* diverser moet worden. Gedeeld is de ongerustheid over discriminerende *algoritmes*, en de voorstellen – een toezichhouder (VVD), waakhond (D66) of keurmerk (ChristenUnie) – liggen zo dicht bij elkaar dat daarover vrij zeker een akkoord komt.

Eensgezindheid over het doel van gelijke behandeling leidt niet per se tot eensgezindheid over de route, dat moge duidelijk zijn. Dat geldt niet alleen voor discriminatie op kleur, maar ook die op religie, gender, seksuele geaardheid, beperkingen. Toch zitten er wel enkele afspraken in het vat. Mits PvdA en GroenLinks gaan meeregeren, bestaat de kans dat de *loonkloof* tussen mannen en vrouwen aandacht krijgt. Klein maar concreet is een verbod op *homo-genezingstherapieën*. Groot en principieel is uitbreiding van artikel 1 van de Grondwet met een verbod op discriminatie wegens *seksuele geaardheid* en *handicap*. In lijn hiermee is er grote eensgezindheid over de consequente uitvoering van het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap. Zoals altijd zijn er hoge verwachtingen van het *onderwijs*, dat nadrukkelijk aandacht moet geven aan gelijkheid en gelijkwaardigheid. Over opvoeding gesproken: de kans dat een *slavernijmuseum* (GroenLinks) en dat Keti Koti als nationale feestdag (D66, GroenLinks, PvdA) in het regeerakkoord komen, is niet zo groot.

Op dit punt aanbeld, kort iets over *migratie*. De standpunten liggen voorspelbaar uiteen, met VVD en CDA, die zeer selectief beleid willen, ook van asielmigratie, tegenover D66 en ChristenUnie (en PvdA en GroenLinks), die een ruimhartiger opstelling willen. Over *integratie* is iets meer overeenstemming: een meer verplichtende inburgering met taalles vanaf dag één en meer aandacht voor burgerschap, waaronder veel aandacht voor gelijkwaardigheid.

Democratie

Een sterke overheid vereist democratische controle en verantwoording, daarover zijn de partijen het hartgrondig eens.

Ook dat dit veel beter kan dan nu. Daarna valt alles uiteen. Er is steun voor een *referendum*, maar verdeeldheid over de vraag of dat raadplegend of correctief moet zijn. Het CDA is als enige voor een regionaal kiesstelsel. Een hogere kiesdrempel, voorkeurstemmen zwaarder laten wegen, stemrecht vanaf 16 jaar; het gaat allemaal het regeerakkoord niet halen. Ook lokaal zal er aan het democratische bestel niet veel veranderen.

Iets meer steun is er voor de *informele democratie*, in de vorm burgerberaden en burgerfora, al dan niet door loting aangewezen, die een rol kunnen gaan spelen in keuzes in het klimaatbeleid, en voor allerlei vormen van burgerinitiatieven die publieke taken overnemen. Teruggeven aan de samenleving, heet dat bij CDA en ChristenUnie, en ook GroenLinks is hier voorstander van. De burgercoöperatie is een hit bij deze partijen, de maatschappelijke weg tussen

overheid en markt. Maar wat daarvan concreet in het regeerakkoord zal komen, is nog maar de vraag, misschien wat voetnoten over het stimuleren van het *right to challenge* en *right to bid*. De meeste steun is er voor *inspraak* en *zeggenschap*; die zijn weer helemaal terug, bij alle partijen. Maatschappelijke organisaties als woningcorporaties, zorginstellingen, scholen en pensioenfondsen moeten meer *zeggenschap* geven dan wel verantwoording afleggen aan respectievelijk huurders, patiënten, studenten, spaarders. Publieke professionals moeten gaan meebeslissen in hun organisaties. De precieze voorstellen van VVD, CDA, ChristenUnie en D66 lopen uiteen, maar als ook de PvdA en GroenLinks gaan meeregeren, zal hierover zeker iets in het regeerakkoord komen. Al was het maar ter compensatie van uitblijvende vernieuwing van het kiesstelsel. Een novum: alle partijen minus VVD willen de weg vrijmaken voor toetsing van wetten door rechters aan de Grondwet (constitutionele toetsing). Dat zou een doorbraak zijn, want daar is lang over gebakkeleid.

Verdeling: belastingen en toeslagen

De belasting op arbeid is te hoog, die op kapitaal te laag. Zo algemeen geformuleerd, bestaat er gedeelde bezorgdheid bij de zes vermoedelijke coalitiepartijen. Vooral grote verontwaardiging is er over het ontwijkende *belastinggedrag van grote bedrijven*. De partijen willen multinationals stevig aanpakken, ze moeten gaan betalen in het land waar ze omzet maken, voor techbedrijven als Google en Facebook is er een *digitax* bedacht die opgelegd wordt over diensten. Maar, zeggen de partijen er vervolgens bij, dit vereist gezamenlijk Europees optreden, en dus is het onzeker of de eensgezindheid onmiddellijk zal leiden tot Nederlandse belastingregels.

De VVD wil geen hogere *belasting op particuliere vermogens* want dat zou ten koste gaan van de kleine spaarder; in plaats daarvan pleit de partij voor het belasten van andere vormen van kapitaal, namelijk *robots en data*, maar heeft daar geen concrete voorstellen voor. D66 en ChristenUnie willen juist wel vermogens en *erfenissen* zwaarder belasten, maar om daar iets van in het regeerakkoord te krijgen, zal een coalitie met ook PvdA en/of GroenLinks nodig zijn.

Ook over de inkomstenbelasting is niet direct duidelijke overeenstemming. Het CDA wil een *tijdelijk toptarief* voor de *hoogste inkomens*, de ChristenUnie wil een permanent tarief, PvdA en GroenLinks ook. Dat is een dubbeltje op zijn kant. Kansloos lijkt een akkoord over verlaging van het tarief voor de laagste inkomens, waar alleen ChristenUnie, PvdA en GroenLinks voor zijn. Voor de middeninkomens zit er meer in het vat. Vooral VVD en CDA, en iets minder nadrukkelijk ook de andere partijen, zijn bezorgd over de middengroepen en kleine ondernemers, of die niet tussen wal en schip vallen: wel betalen voor maar minder profijt trekken van voorzieningen. VVD pleit voor een middeninkomens- en middenstandskorting. Dat zou het weleens kunnen halen. Net als het VVD-idee voor een belastingbonus bij fulltime werk, waar het CDA bij aansluit met de wens dat meer werken moet gaan lonen.

Het *toeslagenstelsel* gaat op de schop, ingegeven door dezelfde bezorgdheid over de middengroepen en natuurlijk de toeslagenaffaire. De vraag is hoeveel er echt zal veranderen. VVD, CDA en PvdA willen vereenvoudiging door lastenverlaging (en minimumloonverhoging), waardoor er geen of minder toeslagen nodig zijn, maar vooral de VVD komt niet met concrete voorstellen voor lastenverlaging. Daartegenover staan D66, ChristenUnie en GroenLinks, die pleiten voor een negatieve inkomstenbelasting die alle toeslagen en op termijn ook de bijstand en AOW kan vervangen. Dat zou een revolutionaire vereenvoudiging zijn.

